

Μακεδονικά

Τόμ. 4, Αρ. 1 (1960)



Ο ζωγράφος Μιχαήλ Αστραπάς

Σ. Πελεκανίδης

doi: [10.12681/makedonika.702](https://doi.org/10.12681/makedonika.702)

Copyright © 2014, Σ. Πελεκανίδης



Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Πελεκανίδης Σ. (1960). Ο ζωγράφος Μιχαήλ Αστραπάς. *Μακεδονικά*, 4(1), 545–547.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.702>

τὸ 590 μ.Χ. οἱ εἰσβαλόντες Λογγοβάρδοι,¹ τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι ἡ πόλις δὲν καταρκήθη καὶ κατόπι, ὅπως καταρκήθη π.χ. καὶ τὸ ὑπὸ τῶν Οὐννων τοῦ Ἀττίλα καταστραφῆν Σίρμιον.

Γ. Ι. ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ

Ο ΖΩΓΡΑΦΟΣ ΜΙΧΑΗΛ ΑΣΤΡΑΠΑΣ

Γνωσταὶ εἶναι αἱ συζητήσεις, αἱ ὁποῖαι ἐγένοντο περὶ τὸ ὄνομα τοῦ Βυζαντινοῦ ζωγράφου Μιχαήλ, τοῦ ἀμάσαντος μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1295 - 1318, ὁ ὁποῖος μετὰ τοῦ ἐτέρου ζωγράφου Εὐτυχίου ἰστόρησαν τὰς ἐκκλησίας τῆς Περιβλέπτου (Ἁγίου Κλήμεντος 1295) εἰς τὴν Ἀρχίδα, τοῦ Ἁγίου Νικήτα (1307) παρὰ τὰ Σκόπια καὶ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (1317) ἐν Staro Nagoricino παρὰ τὸ Κουμάνοβον.²

Αἱ συζητήσεις αὐταὶ ἤρχισαν ἀπὸ τῆς ἀποκαλύψεως εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Περιβλέπτου κατὰ τὸν καθαρισμόν τῶν τοιχογραφιῶν τῆ 1950 τῆς ἐπιγραφῆς :

Χεῖρ Μιχαήλ τοῦ Ἀστραπά

Τότε ὑπεστηρίχθη ὑπὸ τοῦ S. Radojčić³ ὅτι Μιχαήλ καὶ Ἀστραπάς εἶναι δύο διάφορα πρόσωπα καὶ ὅτι ὁ δεύτερος ἦτο πιθανόν πατὴρ ἢ διδάσκαλος εἰς τὴν τέχνην τοῦ Μιχαήλ.⁴ Ἀργότερον, πάντοτε ὅμως μὲ τὴν ἰδίαν βάσιν τῆς ἐρμηνείας τοῦ Radojčić⁵, ὁ R. H. L. Hamann - Mac Lean ἐθεώρησε τὸ «Ἀστραπάς» ὡς πατρωνύμιον τοῦ «Μιχαήλ».⁶ Τέλος ἀμφοτέρας τὰς ἀνωτέρω ἐρμηνείας κατέρριψεν ἐπιτυχῶς ὁ Ἄνδρ. Ευηγοπούλος, ὑποστηρίξας ὀρθῶς διὰ προσαγωγῆς πολλῶν παραδειγμάτων ὅτι τὸ ἄρθρον τ ο ὤ, τὸ ὁποῖον προτάσσεται εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ ὀνόματος Ἀστραπάς, δὲν δηλοῖ τὸ ὄνομα τοῦ διδασκάλου ἢ τοῦ πατρὸς τοῦ Μιχαήλ, ἀλλ' ἀπλῶς τὸ ἐπίθετον τοῦ ζωγράφου, ἐπιφέρει δὲ ὅτι «οἱ ζωγράφοι, οἵτινες ὑπογράφουν Μιχαήλ Ἀστραπάς εἰς τὸν Ἁγιον Κλήμεντα (Περίβλεπτον) τῆς Ἀρχίδος, Μιχαήλ εἰς τὸ Nagoricino καὶ εἰς τὸν Ἁγιον Νικήταν καὶ Ἰωσὺς Ἀστραπάς εἰς τὴν

pass mit ihren Nebenlinien. Philologus 18 (1926). Suppl. Band, σ. 1 - 186, ἰδίᾳ σ. 64.

¹ M a x F l u s s, ἔνθ' ἀν. στ. 850. Πρβ. καὶ Paul. Diac., De Gestis Langob. III, 30. Migne, P. L. τόμ. 95, στ. 533 : «Nomina autem castrorum, quae diruerunt in territorio Tridentino, ista sunt : T e s a n a, Maletum etc.».

² Jbownik zastite spomenika kulture I, 1950 (Beograd 1951), 60 κ. ἐξ. μετὰ γαλλικῆς περιλήψεως. G. M i l l e t, Sur le nom de deux peintres à St. Nikita ἐν Comptes rendus des sciences de l' Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, 1934, 223. D. B o s' k o v i c', Spomenik S.A.N. n. 68, 1938. T ο ὤ α ὤ τ ο ὤ, Nouvelles byzantines de Jugoslavie ἐν Atti dello Congresso Internazionale di Studi Bizantini II. Roma 1953, 92 κ. ἐξ.

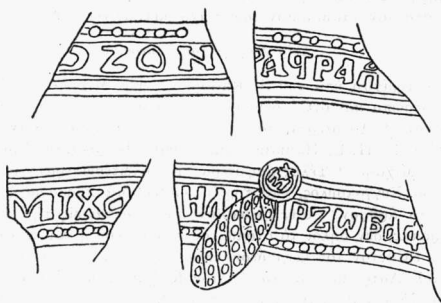
³ S. R a d o j č i c', Die Meister der altserbischen Malerei. Πεπραγμένα τοῦ Θ' Διεθνoῦς Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου, τ. I. Θεσσαλονίκη 1955, 463 κ. ἐξ.

⁴ R. H. L. H a m a n n - M a c L e a n, Aus der mittelalterlichen Bildwelt Jugoslawiens. Einzelheiten des Freskenzyklus der Kirche der Gottesmutter von Levis'a in Prizren. Kopien von Zdauka und Branislav Zivkovic'. Ausstellung von Leihgaben der Jugoslawischen Kommission für kulturelle Beziehungen mit dem Ausland, Giessen 1955, 12.

Πριζρένην, είναι ἔν και τὸ αὐτὸ πρόσωπον».¹ Τὴν ὀρθὴν αὐτὴν ἄποιν τὸ ἡμέτερου σοφοῦ μετ' ἐπιφυλάξεως δέχονται οἱ ξένοι συνάδελφοι,² χωρὶς ὁμως και νὰ συντάσσωνται μὲ τὰς ὑπὸ τῶν S. Radojčić' και L. Hamann - Mac Lean δοθεῖσας ἐρμηνεῖας.

Λυεὶ νομιζῶ τὸ ὅλον πρόβλημα ὀριστικῶς και ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως τοῦ 'Ανδ. Ξυγγοπούλου ἡ προσεκτικὴ ἀνάγνωσις δύο ἀνεξαρτήτων φαινομενικῶς ἀπ' ἀλλήλων ἐπιγραφῶν.

Κατὰ τὴν τελευταίαν ἐπίσκεψίν μου εἰς τὸν "Ἁγιον Κλήμεντα τῆς 'Αχρίδος προσεῖλκυσαν ἰδιαιτέρως τὴν προσοχὴν μου αἱ ἐπιγραφαὶ - ὑπογραφαὶ τῶν ζωγράφων. Εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ΝΑ πεσοῦ, τοῦ ὑποστηρίζοντος τὸν τροῦλλον, εἰκονίζεται ὁ "Ἁγιος Δημήτριος ὀρθιος, ἡμφιεσμένος στρατιωτικὴν στολήν. 'Ἐπι δύο διακοσμητικῶν ὀριζοντιῶν ταινιῶν εἰς τὸν κορμὸν ὑπάρχουν αἱ ἔν τῇ κατωτέρω εἰκόνι ἐπιγραφαὶ, ἔν δὲ τῇ διακοσμητικῇ κύκλω εἰς τὴν κάτω ταινίαν, βραχυγραφία.



Πιστεύω ὅτι αἱ δύο αὐταὶ ἐπιγραφαὶ, αἱ ὀποῖαι, ὡς ἐλέχθη, ἀνεγινώσκοντο μέχρι σήμερον ἢ μία ἀνεξαρτήτως τῆς ἄλλης, ἀποτελοῦν μίαν συνεχῆ ἐπιγραφὴν. 'Ἡ βραχυγραφία οὐδέποτε ἐπέσυρε τὴν προσοχὴν τῶν ἐρευνητῶν, θεωρουμένη μόνον ὡς κόσμημα.

'Αναγινώσκω :

Μιχαήλ χ(ε)ίρ ζωγραφ
(ί)ζων 'Αστραπά

ἦτοι :

Μιχαήλ 'Αστραπά χεῖρ ἢ ζωγραφοῦσα.

Εἰς τὴν τελευταίαν συλλαβὴν τῆς λέξεως ζωγραφίζων τὸ ων γράφεται ὑπὸ μορφήν ἀμφίβολου. 'Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν κανονικὴν μορφήν τοῦ ὀ μικροῦ, ἦτις συναντᾶται εἰς πάσας τὰς ἐπιγραφὰς τοῦ 'Αγίου Κλήμεντος, ἐνταῦθα εἶναι τοῦτο καρδιόσχημον, ὀμοιον πρὸς ὀλα τὰ ὀ μεγάλα τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ Μιχαήλ, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι εἶναι κλειστὸν ἄνω.

¹ A n d. X y n g o p o u l o s, Thessalonique et la peinture macédonienne. Athènes, 1955, 34 κ.ξξ. 39.

² O. D e m u s, Die Entstehung des Paläologenstils in der Malerei (Berichte zum XI. Internationalen Byzantinisten-Kongress München 1958). München, 1958, 47 σημ. 207.

Ἡ δὲ ἐν τῷ κύκλῳ βραχυγραφία εἶναι δυνατόν νὰ ἀναγνωσθῇ διττῶς :

α) Μ(ι)χ(α)ήλ

β) Χ(α)ρ Μ(ι)χ(α)ήλ

Προκρίνω τὴν ἀνάγνωσιν Μιχαήλ, ἔχων ὑπ' ὄψιν μου τὰς σχετικὰς βραχυγραφίας τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἀρχαγγέλου, μολοντί ἐκεῖ οὐχί σπανίως προστίθεται καὶ τὸ η.

Κανονικῶς ἡ ἐπιγραφὴ ἔπρεπε νὰ εἶχε τὴν ἀρχὴν αὐτῆς εἰς τὴν ἄνω ταινίαν καὶ νὰ ἐσυνεχίζετο εἰς τὴν κάτω. Ἡ ἀντιστροφή, ἣτις παρουσιάζεται ἐδῶ, ἀποδοτέα εἰς κακὸν ὑπολογισμόν τοῦ χώρου. Ὁ Μιχαήλ δηλ. ὑπελόγησε μὲ τὴν ὑπογραφὴν του νὰ καταλάβῃ τὴν μίαν μόνον, τὴν κάτω, ταινίαν, ἣτις εὐρίσκεται καὶ εἰς κανονικὸν ὕψος ἀπὸ τοῦ ἐδάφους, διὰ τὴν εὐχερῆ ἀνάγνωσιν ὑπὸ τοῦ θεατοῦ, ἀλλ' ἐν τῇ πράξει ἀπεδείχθη ὅτι ἦτο ἀνεπαρκὴς ἡ μία μόνον κενὴ ἐπιφάνεια καὶ ἀναγκαστικῶς ἐσυνέχισε καὶ εἰς τὴν ἄνω.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν μετοχὴν ζ ω γ ρ α φ ι ζ ω ν ἀντὶ ζ ω γ ρ α φ ο ὁ σ α, ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ὁ ζωγράφος παρεσύρθη ἀπὸ τὸ κύριον ὄνομα, τὸ ὁποῖον ἐξέλαβε ὡς ὑποκειμενὸν τῆς μετοχῆς ἀντὶ τῆς λέξεως χ ε ι ρ. Ἄλλωστε τοιαῦτα γραμματικὰ ἀνωμαλίας δὲν εἶναι οὔτε αἱ πρῶται οὔτε αἱ τελευταῖαι. Πληθὺς παρομοίων περιπτώσεων συναντῶμεν καθημερινῶς εἰς βυζαντινὰς ἐπιγραφάς. Ἐξ ἄλλου φαίνεται ὅτι ὁ Μιχαήλ δὲν εἶχε καὶ ἀρκετὴν γνῶσιν καὶ πείραν τῆς γλώσσης. Διότι εἰς ἄλλην ἐπιγραφὴν, γραφεῖσαν ὑπὸ τῆς αὐτῆς χειρὸς, ὡς καὶ ἡ ἡμετέρα, εἰς τὸ ὄνομα Ε ὕ τ ὄ χ ι ο ς ἀντὶ τοῦ ὄ ψι λ ο ῦ τίθεται ἰώτα, ἐνῶ ἄλλοῦ καὶ εἰς τὴν ἰδίαν ἐκκλησίαν τὸ αὐτὸ ὄνομα εἶναι ὀρθῶς γεγραμμένον.

Ἡ νέα ἀνάγνωσις τῆς ἐπιγραφῆς καὶ αἱ ὀλίγαι σχετικαὶ παρατηρήσεις πείθουν, νομίζω, ὅτι Μιχαήλ καὶ Ἀστραπᾶς εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον.

Σ. ΠΕΛΕΚΑΝΙΔΗΣ

ΥΠΗΡΞΕ ΕΠΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΝΑΟΣ

Ο ΑΓ. ΓΕΩΡΓΙΟΣ (ROTONDA) ΚΑΙ ΠΟΤΕ ;

1. Στὴ μελέτῃ μου «Ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (Rotonda) ὡς μητρόπολις Θεσσαλονίκης κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα»¹ προσπάθησα νὰ ἐξακριβώσω ἂν ἡ ὀνομασία Π α λ α ῖ ᾶ Μ η τ ρ ο π ο λ ι ς ἦ Eski Metropol, πού ἀπέδιδαν σὸν ναὸ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (Rotonta) οἱ Ἕλληνας καὶ οἱ Τούρκοι τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ περασμένου αἰῶνα, προέκυψε ἀπὸ ἕνα πραγματικὸν γεγονός. Στὴ μελέτῃ μου ἐκείνη ἀνέφερα ὅτι ἡ παράδοσις ἐπιζοῦσε ἀκόμη ὡς τὰ τελευταῖα χρόνια στὸ στόμα μιᾶς γραιάς, ἡ ὁποία μάλιστα ἔλεγε ὅτι τὸ σπῆτι τῆς (γωνία ὁδῶν Τσουφλῆ - Ἁγ. Γεωργίου) χρησίμευε ὡς μητροπολιτικὸν κατάστημα καὶ δύο ἄλλα συνεχόμενα ὡς μητροπολιτικὴ κατοικία, «ὅταν μητροπολίτης ἦταν, καθὼς λέν, ὁ Ἁγ. Θεωνᾶς». Δηλ. τὸ νέο στοιχεῖο τῆς προφορικῆς αὐτῆς πληροφορίας μᾶς ἔφερεν πίσω στὸν 16^{ον} αἰῶνα, κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ ὁποῖου ἐζησαν δύο μητροπολίτες μὲ τὸ ὄνομα Θεωνᾶς (Α' καὶ Β'). Τὴν ἀποψη αὐτὴν προσπάθησα νὰ τὴν ἐνισχύσω μὲ τὴν εἰδηση, ὅτι μετὰ τὴν ναυμαχίαν τῆς Ναυπάκτου (7 Ὀκτωβρίου 1571) ἐπὶ τῆς ἀρχιερρατείας Ἰωάσαφ τοῦ Ἀργυροπούλου «καθηλώθησαν» πολλὰς ἐκκλησίας τῆς Θεσσαλονίκης «πλὴν τοῦ βωμοῦ», ὑποστηρίζοντας ὅτι ἡ τελευταία αὐτὴ ἐξαίρεσις ἔγινε, ἐπειδὴ ὁ «βωμός», δηλ.

¹ D. B o s k o v i c', ἐνθ' ἀν. 49 εἰς: 7.

² Μακ. Ἡμερολόγιον, 16 (1940), σ. 245 - 250.